

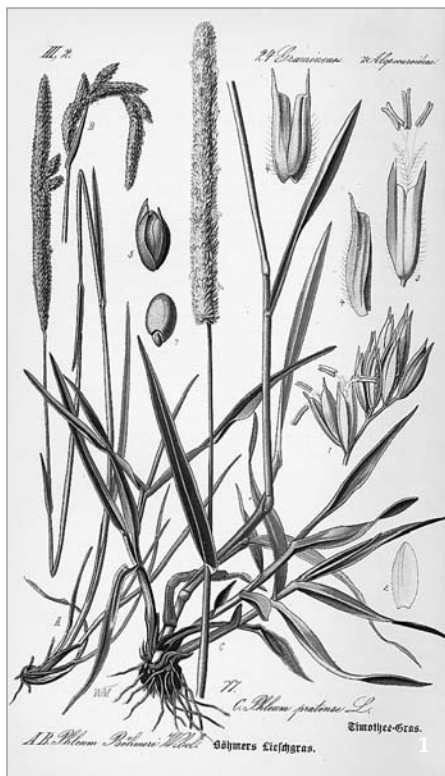
Bojí se bojínek? aneb Čí jméno rostliny nosí

Poslední dva jazykové koutky letošní Živy byly zaměřeny na zástupce ptačí říše, je tedy načase nabídnout opět prostor představitelům flóry – slíbili jsme si to ostatně už v příspěvku Rostliny kolem nás (2017, 3: LXX), věnovaném původu slova rostlina a také některým lidovým názvům.

Nejprve se krátce zastavme u termínu flóra. Slovníky ho popisují jako soubor rostlin na určitém území nebo rostlin určitého období. Název, který u nás zavedl přírodovědec Jan Svatopluk Presl, je přímo spjat s latinským jménem bohyně rostlinstva Flóry (někdy psáno i krátce Flory), to je odvozeno z výrazu floris, tvaru 2. pádu slova flōs (květ). Slovník cizích slov nabízí k flōře synonyma květena, rostlinstvo, vegetace. Latinské vegetatio s významem (vz)růst, síla má spojitost s vegetus, které může znamenat hbitý, živý nebo svěží. Není bez zajímavosti, že odvozený výraz vegetovat má dva poněkud protichůdné významy – pokud ho v běžné komunikaci užijeme ve spojení s rostlinou nebo živočichem, znamená bujet, růst, žít (velryby spokojeně vegetují v prostředí, ve kterém by člověk nepřežil ani pár vteřin) – ve vědě, v odborném jazyce se ale v takových spojeních nepoužívá; ve spojení s člověkem však slovo obvykle nabývá významu živořit, žít mizerně (stovky lidí musejí dál vegetovat v tělocvičnách a dalších nouzových objektech a nemohou se vrátit do svých zaplavených domovů).

Rostliny můžeme třídit nejrůznějším způsobem. Pro jazykový koutek nebudeme vycházet z biologické klasifikace, ale použijeme jiný filtr: tentokrát se podíváme na ty, jejichž jména mají nějakou spojitost s lidmi – ať už s konkrétním člověkem, nebo s literární postavou. A jak to tak v jazyce bývá, jen u některých pojmenování si můžeme být původem jistí, mnohdy se budeme pohybovat spíše v rovině předpokladů a domněnek (i protichůdných).

To platí hned pro první, pravděpodobně nejznámější rostlinu nosící osobní jméno – jarní geofyt narcis (*Narcissus*). Spanilý mladík Narcis (Narkissos, Narcissus) podle antické báje odmítl lásku lesní nymfy Echo, protože byl zamilovaný sám do sebe – celé dny se pozoroval na vodní hladině jako v zrcadle a kochal se pohledem na svou tvář. Bohyně Afrodita ho za trest proměnila v žlutý květ, naklánějící se ve stále touze zhlédnout svou krásu. Mýtus o Narcisovi se poprvé objevuje na počátku našeho letopočtu v Ovidiových Proměnách. Tradovaná legenda jasně určuje pořadí: rostlina dostala jméno po potrestaném sebestředném mladém muži. Etymologický slovník však uvádí, že jméno rostliny je prvotní. Do češtiny se dostalo přes německý výraz Narzisse z latinského narcissus a řeckého narkissos, ne zcela jistého původu. V několika internetových zdrojích se uvádí, že narcisy dostaly název díky omamné vůni, znamená prý „něco jako narkotikum či omamná bylina“. Takovou souvislost však

1 Bojínek Boehmerův (*Phleum bohmeri*, v současnosti b. tuhý – *P. phleoides*) a b. lučník (*P. pratense*). Německé pojmenování *Timotheusgras* a anglické *Timothy*, i lidové označení *timotejka*, odkazují na prvního pěstitele – *Timothea* Hansena. Orig. O. W. Thomé (*Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz*, 1885). Převzato z Wikimedia commons, v souladu s podmínkami využití

jazykové zdroje neuvádějí. Zato v nich najdeme psychologický a medicínský termín *narcismus*, jehož přesný význam se v průběhu let poněkud proměňoval; v nejobecnější rovině je vysvětlován jako porucha osobnosti, při níž člověk vnímá jen sám sebe a své zájmy, je arogantní a nemá žádné pochopení pro druhé. Takový člověk bývá označován stejně jako květina, tedy narcis (je trochu narcis, a proto se tak těší, až vystoupí před objektivu). V tomto případě je spojitost s mytologickou postavou zřejmější. Přestože žádný z rostlinných narcisů není u nás původní, jsou tyto květiny velmi oblíbené a nechybějí na žádné zahradě. Základní podoba názvu je mužského rodu, ale oblastně se užívá i název narcisa, narciska (tedy rod ženský). Proto je jazykově v pořádku, když někdo má na stole vázu s narcisy (podle mužského vzoru hrad) a jiný s narcisami (vzor žena).

Nepřehlédnutelnou hortenzii (*Hydrangea*), jež stále častěji zdobí zahrady i balkony, pojmenoval francouzský botanik Philibert Commerson přímo osobním ženským jménem, údajně podle své přítelkyně Hortensie, která ho v polovině 18. stol. doprovázela na cestách po Japonsku a Číně.

Mnohé zdroje však upozorňují, že touto přítelkyní a spolupracovnicí byla botanička a cestovatelka Barretová (psáno i Baretová, Baréová). Její křestní jméno ale bylo Jeanne, nikoli Hortensie. Existují však i méně pikantní vysvětlení, a to, že Commersona inspiroval latinský výraz *hortus* – zahrada, případně že rostlina nese jméno pěstitelky Hortensie Lepautové.

K ženskému rodu se řadí i jména dalších rostlin se zakončením na -ie, a to magnolie, begonie a kamélie. I ty jsou spjaty s osobním jménem, nikoli však ženským. Magnolie (neboli šácholany, *Magnolia*), které nás v parcích na jaře okouzluje bohatstvím růžových květů (např. Magnolie – nevinná a půvabná; Živa 2004, 1: 20–22), je pojmenována na počest francouzského botanika Pierra Magnola. Oblíbená begonie (*Begonia*) nese zase jméno Michela Bégona, který byl na přelomu 17. a 18. stol. francouzským guvernérem dnešního Haiti na ostrově Hispaniola. Ač profesí důstojník a politik ve volném čase se intenzivně věnoval pozorování přírody a sběru rostlin. Návrh obou jmen je spjat s činností přírodovědce Charlese Plumiera a rovněž Carla Linného.

Brněnský jezuita, lékárník a botanik Georg Joseph Kamel (v polatinštěné podobě *Camellus*, *Camellius*), jenž působil koncem 17. stol. jako misionář na Filipínách, popsal ve svém herbáři řadu rostlin, mimo jiné prý i jeden z druhů kamélie (*Camellia*). Linné Kamelův přínos botanice ocenil tím, že po něm tento okrasný keř pojmenoval. V časopise *Naše řeč* se o kamélii dočteme: „byla pojmenována na počest Camelovu, jinak však nemá k němu tato čínsko-japonská květina žádných bližších vztahů. Jméno jí dal r. 1753 tvůrce moderního přírodovědeckého názvosloví Karel Linné. U Presla se tato květina původně jmenovala kamelka, později však bylo i její jméno počestněno na velbludka, velbludenka. Bohudík se toto počestnění neujalo.“

Nesmíme rozhodně opomenout ani podzemní různobarevné jiriny (*Dahlia*). Ačkoli se může zdát, že jejich jméno je zcela jazykově průhledné a má přímou souvislost s ženským jménem *Jirina*, není tomu tak. Mezi jirinou a Jirinou jde pouze o formální slovtvornou shodu. Český název jirina je počestěná podoba německého Georgina a ruského georgin; jiriny totiž nesou jméno petrohradského botanika Johanna Gottlieba Georgiho. Protože jméno Georg odpovídá našemu Jiří, k němuž máme přechýlenou podobu Jirina, prosadila se ženská podoba i u pojmenování květiny.

Mylnou interpretaci objevíme i ve jménu lipnicovitě rostliny (trávy) zvané bojínek (*Phleum*). Nemá žádnou spojitost s blízkostí, ale s lidovým názvem timotejka (tak se ostatně bojínku říká i ve slovenštině, v němčině je to *Timotheusgras*) – podle prvního pěstitele, amerického rolníka *Timothea* Hansena, žijícího v 18. stol. Jméno *Timotheus*, odvozené z řeckého *tímáo* (theón), tedy uctívám (boha), bylo mylně spojeno s latinským *timeō* s významem bojím se.

Toho, že bychom témata z rostlinné říše jazykově vyčerpali, se opravdu bát nemusíme.

Seznam použité literatury uvádíme na webové stránce Živy.